

Әдебиеттер тізімі:

1. Лоренц фон Штейн Учение об управлении и право управления с сравнением литературы и законодательств Франции, Англии и Германии. Перевод: Ivan Jefimovič Andrejevskij. Издание А.С. Гиероглифова, 1874. Национальная библиотека Чехии. Оцифровано 20 авг 2014- 594 С// https://books.google.kz/books?id=AJ9eAAAАсAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_a tb#v=onepage&q&f=false
2. Theory and Practice of the Welfare State in Europe in 20th Century// <http://www.hiu.cas.cz/en/download/open-acces-online-researchtputs/2014/theory-and-practice-2014.pdf>
3. Milward, A. S. (1989). Reviews : Peter Flora, ed., Growth to Limits. The Western European Welfare States Since World War II: Vol. I: Sweden, Norway, Finland, Denmark; Vol. II: European History Quarterly, 19(4), 568–571. <https://doi.org/10.1177/026569148901900421>
4. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации. Москва, Норма : ИНФРА-М, 2019-125
5. Christopher Pierson, Francis G. Castles The Welfare States Reader. Polity, 2006 - Всего страниц: 492//rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/cousins.pdf
6. Конституция Федеративной Республики Германия принятая 23 мая 1949 г.// <https://legalns.com/>
7. Конституция Четвертой республики 1946 г. // http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio53
8. Италия Республикасының Конституциясы// <https://legalns.com>
9. Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы және әлеуметтік жаңғыртудың 2016 жылға дейінгі кезеңге арналған жоспары (2014 жылғы 24 сәуірдегі өзгерістер енгізілген) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы.// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000396>
10. Wickeri, E., 'No Justice, No Peace: Conflict, Socio-Economic Rights and the New Constitution in Nepal', Drexel Law Review, 2/2 (May 2010), pp. 427–90//<https://drexel.edu/law/lawreview/issues/Archives/v2-2/wickeri/>
11. Достастық елдерінде әлеуметтік мемлекетті іске асырудың құқықтық негіздері мен тетіктерін қалыптастыру тұжырымдамасы. 2007 жылғы 31 мамырдағы N 28-6 қаулы// [http:// docs.cntd.ru/document/902071504](http://docs.cntd.ru/document/902071504)
12. Michael Moran Understanding the Welfare State: The Case of Health Care https://www.researchgate.net/publication/229757807_Understanding_the_Welfare_State_The_C ase_of_Health_Care

ЯДРОЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

*Жалғабекова А.М. – Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті, Заң факультетінің, «Мемлекеттік билік және басқару органдарының қызметін құқықтық қамтамасыз ету» мамандығының 2 курс магистранты.
Ботагарин Р.Б. – Ғылыми жетекші.*

Қазіргі әлемді жайлаған жахандану үрдісі, мемлекеттердің аумақтарында орын алған түрлі дағдарыс, еуропадағы мигранттардың жағдайы, түсініспеушіліктер, дүние жүзін шарлаған пандемия ХХІ ғасырдағы адамзат алдында тұрған үлкен сынақтардың қатары болып отыр. Солардың қатарына адамзаттың ғылыми техникалық дамуының жетістігі болып табылатын, ақылсыз жасалған шешімнің орны толмас қайғыға алып келуі мүмкін қауіптің бірі ядролық қауіпсіздік болып табылады.

Әлемдік атом энергетикасында апаттардың болғаны соншалық, Три Майл аралы, Чернобыль және Фукусима атаулары өндірістік апаттың синониміне айналды. Бұл апаттар атом электр станциясының кадрларын даярлаудағы өзгерістерге, қауіпсіздік процедураларын қайта қарауға және қауіпке жедел ден қоюға бағытталды. Бұл қауіптен басқа, қоршаған орта үшін атом электр станцияларының қалдықтарымен топырақ пен судың ластануын көреміз.

Көптеген қоршаған ортаны қорғау ұйымдары атом энергетикасын одан толықтай бас тартудың жалғыз әдісін қарастырады, бұл қисынды болар еді, бірақ қазіргі кезде әлемдік қоғамдастық бейбіт атомды қолданудан бас тарта алмайды. Әзірге атомды алмастыра алатын және қоршаған ортаны ластамай сол мөлшерде энергия өндіретін көз жоқ. Күн мен жел энергиясын қолдана отырып, электр энергиясына балама бар болғанымен, бірақ мұндай энергияны пайдалану өте шектеулі. Бұл жерде идеалды энергия көзі жоқ екенін есте ұстаған жөн, ал энергетиканың дамуын жалғастыру біздің мүддемізде.

Негізгі бөлім. «МАГАТЭ-нің директоры Мұхаммед әл-Барадей «әлем халқының алтыдан бір бөлігінен астамы ауыз суға қол жеткізе алмайды, сондықтан атом электр станциялары көптеген теңіз суын тұщыландыратын қондырғыларға қуат берсе, осылайша біз тағы бір маңызды мәселені шеше аламыз» деп қосты [1]. Мұның бәрі адам өміріне тұрарлық па? Осыны анықтайық.

Өкінішке орай, бізде ядролық энергияның, тіпті оның бейбіт мақсатта қолданылуымен де, оның өмір сүруіне, адам денсаулығына және қоршаған ортаға қандай зиян келтіретіні туралы өте зор екендігі туралы көптеген дәлелдер бар. Атом энергиясын өнеркәсіптік пайдаланудың ең кең тараған жағдайы оны атом энергетикасында пайдалану болғандықтан, адамға да, табиғатқа да ең үлкен әсер дәл осы салада жасалуы мүмкін.

АЭС-ті тағы қалай сенімді және қауіпсіз етуге болады? Кез-келген атом электр станциясын салу кезінде ең маңыздысы оның орналасуы үшін нақты орынды таңдау болып табылады. Бүкіл әлемде қабылданған атом электр станцияларының орналасуына қойылатын талаптарға сәйкес, станция салынатын топырақтың беріктігі, жер сілкінісі болуы мүмкін, реакторларды салқындатуға жеткілікті су көздерінің болуы, ірі елді мекендердің жақын орналасуы және басқа да көптеген факторлар станцияның қауіпсіздігін барынша қамтамасыз етеді.

Соған қарамастан, Чернобыль станциясындағы апаттан кейін және басқа да бірқатар адамдар әлемде атом энергиясын бейбіт мақсатта пайдалану қауіпсіздігіне күмәндануда.

Сонымен қатар, радиоактивті ластанудың аз мөлшерде болу қаупі әлдеқайда нақты, оны мыңдаған адамдар ядролық отынды қолдана отырып, электр энергиясын өндірудің бүкіл циклінде жұмыс істейді, бұл қауіпті отынды алу мен байытудан бастап оны өңдеудің қалдықтары мен барлық кездейсоқ ластанған материалдар мен құрылғыларды жоюға дейін алады. Ғалымдар мен инженерлер үнемі радиацияның осындай аз дозаларынан қорғанудың жетілдірілген әдістерін ойлап тапқанымен, бұл қауіптен толықтай құтылу әлі мүмкін болмады.

Атом энергиясының тағы бір қауіптілігі - радиоактивті қалдықтар. Ядролық отынның жұмысы кезінде радиоактивті қалдықтар қалай шығарылады? Бірінші кезекте олар радиоактивті қалдықтарын бәрін жинауға тырысады, тіпті ластанған материалдардың шамалы мөлшерін. Бірақ ядролық қалдықтардың толық қауіпсіздігі үшін өте ұзақ уақыт қажет - олардың кейбіреулері тіпті миллиондаған жылдар ішінде, ядроларының толық табиғи ыдырауына және радиоактивті емес заттарға айналуына уақыт керек. Мұндай қалдықтарды ұзақ уақыт және сол уақытта сенімді түрде сақтауға болатын орынды табу, күн өткен сайын қиындап барады [2].

Радиоактивті қалдықтарды көмудің қазіргі кезде кең таралған әдістерінің бірі – радиоактивті қалдықтарды теңіздер мен мұхиттарға тастау.

АЭС-тен бас тарту және болашақта жетілдіру, бұл жағдайда жаһандық мәселелерде құқықтық реттеу маңызды рөл атқарады, ондағы мәселе бүгінде шешіліп жатыр. Мысалы, Радиоактивті қайнар көздердің қауіпсіздігі мен қауіпсіздігі туралы әдеп кодексі (2004),

Ядролық зиян үшін азаматтық жауапкершілік туралы 1997 жылғы Вена конвенциясы, Ядролық қауіпсіздік туралы 1994 жылғы конвенция, Ядролық немесе радиологиялық төтенше жағдайға көмек туралы 1986 жылғы конвенция, Конвенция 1986 жылғы ядролық апат туралы жедел хабарлау туралы [3].

Сондай-ақ, бүгінде әр ел: АЭС қазіргі заманғы талаптарға ядролық және радиациялық қауіпсіздік бойынша заманауи халықаралық ұсыныстарға сәйкес келеді; жұмыс істеп тұрған АЭС-тің сыртқы әсерлерге төзімділігін арттыру бойынша шаралар әзірленді және жүзеге асырылуда; АЭС-тің заманауи жобалары «Фукусимадан кейінгі» талаптарға сәйкес келеді, жаңа энергетикалық блоктарды салу бойынша іс-шаралар АЭС жұмысының сенімділігі мен төтенше жағдайларға ден қою жылдамдығын одан әрі арттыруға мүмкіндік береді. Бірақ тәжірибе көрсетеді, 1986 және 1979 жылдардағы апаттардан кейін ештеңе өзгерген жоқ. Мысалы, Ресейде 1993 жылы Сібір химиялық комбинатының радиохимиялық зауытында жарылыс болды, немесе 1999 жылы Жапониядағы ядролық қондырғыда авария болды, 2006 жылы Флерустағы Радиоэлементтер институтында апат болды, жер сілкінісі және одан кейінгі цунами 2011 жылы Фукусима-1 атом электр станциясында электр қуатын өшірді. Осылайша, қауіпсіздік мәселесі бүгінгі күнге дейін бар деп қорытынды жасауға болады. Қауіпсіздікті жақсартуға байланысты көптеген техникалық шешімдер қайта қаралуы мүмкін. Алайда, адам факторынан және аварияларға әкелетін кездейсоқ оқиғалардан ешкім қауіпсізденген жоқ[4].

Айта кетсек, Қазақстанда өз атом электростанциясы болған. Еліміздегі жалғыз АЭС Ақтау қаласында 1973-1999 жылдар аралығында болған. Қазіргі уақытта Қазақстанда атом энергиясын қолданылмайды, әйтсе де МАГАТЭ мәліметінше, еліміздің уран қоры 900 мың тонна деп бағаланып отыр.

Алайда бұдан кейін елімізде АЭС салу мәселесі жиі көтерілді. Мәселен, 2015 жылы Нұрсұлтан Назарбаев пен Жапония премьер-министрі Синдзо Абэнің кездесуінде елімізде АЭС-ті жапон технологиясы бойынша салу туралы келісім болған. АЭС салу орны деп осыған дейін Ақтау, ШҚО-дағы Курчатов қаласы және Алматы облысындағы Үлкен ауылы аталып келеді, бірақ олар ақыр соңында нәтиже болатындай, ешқандай зардап әкеп соқпайтындай, барлық ақпараттарды мұқият зерделейді. Дегенмен, Қазақстан АЭС мәселесіне үлкен назар аударады. Басқа елдер туралы айта кетсек, қорқыныш әлі де бар. Мысалы, Чернобыльде болған жағдайдан кейін Италия Атом электр станциясы құрылысына тыйым салған. Ал Фукусима апатынан кейін Жапония елдегі көптеген станцияның жұмысын тоқтатты. Германия да атомнан бас тартты.

Ал бірақ Ресей, Қытай, Франция, АҚШ елдері әлі күнге дейін Атом электр станцияларының құрылысын жалғастырып, оларды пайдалануға беріп жатыр. Ал Ұлыбританияда жана 20 энергетикалық блок салу жоспарланған, осылайша бұл ел жаппай электр мобильге көшу мәселесін қолға алып отыр.

Ал "Байтақ Болашақ" экологиялық альянсының төрағасы Азаматхан Әміртайдың айтуынша, біздің ел атом электр станциясын салуға дайын емес. Оған эколог мамандардың жоқтығын себеп. Менің ойымнша, АЭС салуға қауқарымыз әзірше жетпейді. Бұл мәселені барлық қауіпін және мүмкіндіктерін анықтап қана қолға алу керек дейді [5].

Айта кететін жайт, қандай да атом энергетикасының негізін құру, ядролық энергетика саласын дамыту бағытында белсенді жұмыстарын жүзеге асыру үшін ең алдымен заң түрінде бекітудің, реттелудің маңызы зор деп ойлаймын.

“Ядролық қауіпсіздік туралы конвенция” ядролық қондырғылар қауіпсіздігіне тікелей арналған алғашқы халықаралық құқықтық құжат болып табылады. Ол Вена қаласында 1994 жылғы 17 маусымда қабылданған. Қазіргі кезде осы конвенцияға қатысушы мемлекеттердің саны 65-ке жетті. Қазақстан конвенцияға қатысушы ретінде 1996 жылғы 20 қыркүйекте қол қойды. Конвенция ядролық қауіпсіздіктің жоғары деңгейіне қол жеткізуге, жекелеген адамдарды, тұтас қоғамды және қоршаған ортаны мұндай қондырғылардан шығатын иондаушы сәулелердің зиянды әсерінен қорғау үшін

радиациялық қауіптен қорғаудың тиімді құралдарын жасауға бағытталған. Сондай-ақ, радиологиялық салдары бар апаттарды болдырмауды көздейді. Ал “Ядролық авария туралы жедел хабарлау жөніндегі конвенция” ядролық аварияларды болдырмауға және егер олар болған жағдайда олардың трансшекаралық радиациялық салдарын барынша азайту мақсатында мемлекеттердің ядролық апаттар туралы тиісті ақпараттарды жедел беруіне бағытталғанын баса айта кеткен жөн. Бізге табыс етілген мәліметтерге сүйенсек, ядролық апаттардың зардаптары көбінесе трансшекаралық сипатта болады екен. Сондықтан ядролық апат туралы тиімді хабарлау жүйесін құру оның келеңсіз салдарын азайтудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Осы конвенцияны ратификациялау еліміздің ядролық авариялар туралы жедел хабарлаудың халықаралық жүйесіне бірігуіне, өзге ел аумағында осындай апат болған жағдайда еліміздің халқын және қоршаған ортаны қорғауда жедел және тиімді шаралар қабылдауға мүмкіндік береді. Сол секілді “Ядролық авария жағдайындағы немесе радиациялық авария жағдайындағы көмек туралы конвенция” атауы айтып тұрғандай, ядролық апат немесе радиациялық апатты жағдай орын алғанда олардың зардаптарын азайту үшін және радиоактивті шығарындылар әсерінен өмірді, мүлікті және қоршаған ортаны қорғауға кідіріссіз көмек беруге жәрдемдесу мақсатында халықаралық ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған. Осы конвенцияны Қазақстанның заң түрінде бекітуі халықаралық стандарттарға сәйкес келетін ядролық және радиациялық аварияларға орай әрекет етудің тиімді жүйесін ұйымдастыру үшін және осындай апаттардың зардаптарын жою кезінде, қажет болғанда, халықаралық көмекті тартуға жағдай туғызатыны атап көрсетілген. Ал пайдаланылған отынмен жұмыс істеу қауіпсіздігі туралы және радиоактивті қалдықтармен жұмыс істеу қауіпсіздігі туралы біріктірілген конвенцияға Қазақстан 1997 жылы қыркүйек айында қол қойған. Конвенцияның негізгі мақсаты ұлттық шараларды және халықаралық ынтымақтастықты, оның ішінде тиісті жағдайларда қауіпсіздік саласындағы техникалық ынтымақтастықты нығайту жолымен бүкіл әлемде пайдаланылған отынмен және радиоактивті қалдықтармен жұмыс істеу қауіпсіздігінің жоғары деңгейіне қол жеткізу және оны қолдау болып табылады. Осы конвенцияны ратификациялау Қазақстанның пайдаланылған отынмен және радиоактивті қалдықтармен жұмыс істеудің халықаралық стандарттарға сәйкес қауіпсіз жүйесін жасау ниетін аяқтайды. Сол арқылы Қазақстанның атом энергиясын бейбіт мақсатта пайдалану саласындағы халықаралық ынтымақтастығын одан әрі дамытуға ықпал ететін болады[5].

Жалпы заң бойынша барлығы реттелініп жатса АЭС-ның салынуына ешкім қарсы болмаушы еді, бірақ басқа елде болып жатқан аварияларға қарағанда, әлі де сенімділік жоқ екенін көре аламыз. Бүгінде Еуроодақ елдері энергияның жел мен күн сияқты қайталама көздеріне ден қоюда. Алдағы уақытта бұл қуат өндірудің басты бағытына айналмақ. 2014 жылы бүкіл әлемде жел қуатынан алынған энергия жылына 694 ТВт-с (терраватт-сағат), Күн қуаты – 185, ал атом қуаты – 165 ТВт-сағат болды. Ядролық энергетика өндіру 11 пайыздай азайды.

Қазақстан ЭКСПО-2017 халықаралық көрмесі қарсаңында да, одан кейін де бүкіл әлемге экологиялық таза энергия көздерін дамытуға бет бұрғандығын мәлімдеді. Жел және Күн энергиясын өндіру жолында жұмыстар жалғасып жатыр. Сондықтан энергияның қайталама көздерін дамыту бағыты басымдық күйінде қала беруге тиіс. Қазақстан үшін АЭС салу мүлде қажетсіз![6]

Автор атом электр станциясы белгілі бір қауіптілік сұрақтарына байланысты жақсылыққа апармайды деп ойлайды, ақыр соңында одан бас тартуға тура келеді деп пайымдайды. Сонымен, баламалы энергия көзі қандай болуы мүмкін деген сұраққа жауап берсек? Мысалы, жел. Сіз жел турбиналары фермасын құрдыңыз делік - міне, таза энергия! Рас, бұл үшін ферма үнемі жел соғып тұратын ашық орын бөлу керек; Күн. Сіз панельдерді қойсаңыз - сіз энергия аласыз. Бұл, әрине, сіздің ауданыңызда жақсы ауа-райы болса; Гидроэнергетика. Барлығы қарапайым - егер жақын жерде қолайлы өзен болса, онымен қолдану барысында энергияны жүзеге асырасыз.

Ізденушінің түсінігінде бұл балама көз, көп шығынды талап етпейтін және қауіпсіз қуат көзі болып табылады. Әрине, жақын болашақта біз энергияны өндірудің «қалдықсыз» және мүлдем қауіпсіз нұсқасын көретініміз екіталай. Әлі де қауіпті атом электр станциясынан бас тартуға мүмкіндік бар.

Қолданылған әдебиет:

1. Атомная энергетика: ключевые проблемы будущего // <http://www.sevin.ru>
2. Опасные объекты//<http://sch119.narod.ru/Project/Mesropyn/0501.htm>
3. Конвенции по ядерной безопасности //<https://www.iaea.org/ru/temy/konvencii-po-yadernoy-bezopasnosti>
4. Обеспечение безопасности АЭС//https://www.rosenergoatom.ru/safety_environment/
5. Атом электр станциясы қауіп пе - Ғалымдар не дейд//Атом электр станциясы қауіп пе - Ғалымдар не дейді: 06 апреля 2019, - Tengrinews.kz
6. Қазақстанда неге АЭС салуға болмайды?! //Қазақстан жаңалықтары kznews.kz

IMPROVEMENT OF THE LEGAL STATUS OF THE ELECTORAL BODIES

*Yerzhanova F.A., law sciences candidate,
Associate professor of jurisprudence, Y.A. Buketov Karaganda University.*

The 1995 Constitution of the Republic of Kazakhstan [1] established the most important guarantees for the development of Kazakhstan as a democratic rule-of-law state, in which human and civil rights and freedoms are recognized, observed and protected. The ownership of all power in the country to its multinational people is the main principle of state and public life, an integral part of the foundations of the Kazakh constitutional system. The highest direct expression of the power of the people is the referendum and free elections.

The functioning of election commissions is, in our opinion, an important principle that ensures the freedom of elections guaranteed by the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Universal Declaration of Human Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights.

A confirmation of the general orientation towards democratization of political processes was the introduction of amendments and additions to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan "On elections in the Republic of Kazakhstan" [2] by the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated June 29, 2018 No. 162-VI "On amendments and additions to some constitutional laws of the Republic Kazakhstan"[3]. The constitutional legislation on elections followed the path of liberalization and further democratization of the electoral process in Kazakhstan. In accordance with these amendments, the status of electoral bodies has been improved, the procedure for nominating candidates for deputies of maslikhats according to party lists has been fixed.

Important innovations in 2018 are the abolition of district election commissions, as well as the introduction of the exercise of powers on a professional basis by two members of territorial election commissions. Also, in accordance with the amendments made in June 2018 to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan "On Elections in the Republic of Kazakhstan", the powers of the Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan, territorial, precinct election commissions were supplemented with the function of "organizing and conducting training of participants in the electoral process, as well as conducting seminars with representatives of political parties and other participants in the electoral process on the organization and conduct of elections" [2]. In addition, amendments and additions were made to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan "On Elections in the Republic of Kazakhstan" aimed at increasing the professionalization of members of election commissions, creating equal conditions for the representation of various political parties, introducing modern